

Robert Kolasa (Piła)

RELACJE MIĘDZY WŁADZĄ A KOŚCIOŁEM W PILE W LATACH 1956–1972

SŁOWA KLUCZOWE: POLITYKA, PARTIA, KOŚCIÓŁ, WŁADZA

Październik roku 1956 był przełomowy w powojennej historii Polski. Kończył on okres stalinizmu, który związany był z przejściem władzy przez nowego I sekretarza Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) Władysława Gomułki. Wydarzenie to w relacjach Państwo-Kościół kończy okres prześladowań i utrudniania działalności duszpasterskiej duchowieństwu przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL)¹. „Odwilż” polityczna, która nastąpiła po 1956 roku, dotarła także do Piły. Miejscowe władze również wycofały się z prześladowań Kościoła. Został zapoczątkowany nowy rozdział w stosunkach Państwo-Kościół. Zmiany jakie nastąpiły nie trwały długo. Rok po październiku 1956 roku W. Gomułka rozpoczął otwartą walkę z Kościołem. Konfrontacji ta trwała aż do jego politycznego upadku w grudniu 1970 roku.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie relacji pomiędzy władzą partyjno-państwową a Kościołem katolickim w Pile w latach 1956–1972. Od momentu zakończenia stalinizmu w październiku 1956 roku, gdzie stosunki układały się poprawnie, poprzez otwartą walkę z Kościołem w latach 1957–1970, aż do zaprzestania prześladowań i normalizacji stosunków Państwo-Kościół w okresie, gdy partią kierował Edward Gierek. Przybliżone zostały metody walki, którymi władza próbowała odsunąć ludność miasta (szczególnie dzieci i młodzież) od uczestnictwa w praktykach religijnych w celu budowy świeckiego społeczeństwa oraz sposoby jakimi włodarze miasta utrudniali codzienne funkcjonowanie parafii katolickich. W ten sposób dowiemy się na ile metody te były skuteczne i jakie niosły za sobą skutki.

¹ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 164–171; *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim, 1944–1990*, Warszawa 2000, s. 145–148.

Władze miejskie w Pile tworzyły aparat partyjno-państwowy skupiony w Komitecie Miejskim Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KM PZPR) oraz w Miejskiej Radzie Narodowej (MRN) w Pile².

Kościół katolicki na terenie miasta był reprezentowany przez zakonników ojców kapucynów (Braci Mniejszych) oraz księży salezjanów z Towarzystwa Salezjańskiego, którzy kierowali dwiema pilskimi parafiami (pod wezwaniem św. Antoniego i św. Rodziny). Obie parafie należały do Dekanatu Pilskiego, który wchodził w skład ordynariatu gorzowskiego (a do 1951 roku Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej)³.

Pozytywnym sygnałem dla Kościoła i wiernych było zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 8 grudnia 1956 roku w sprawie nauki religii. Ustalono, że będzie ona nauczana w szkołach państwowych, ponieważ większość rodziców domagała się tego, ale krzyż mógł wisieć tylko w gabinetach katechetycznych. Pilskiej Egzekutywie Komitetu Miejskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KM PZPR) nie podobały się pomysły dotyczące nauczania religii. Chciała ona także, aby religia była pierwszą lub ostatnią lekcją w planie zajęć uczniów, ale nie zostało to wprowadzone z powodu trudności w organizowaniu zajęć szkolnych. Kierownik szkoły Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (TPD) proponował, aby jego szkoła była świecka, ale i tego nie udało się zrealizować, ponieważ – jak sam zauważył – nawet dzieci członków KM PZPR uczęszczały na zajęcia z religii. Jedynym członkiem Egzekutywy w Pile, który wystąpił w obronie Kościoła, był Franciszek Zakrzewski. Powiedział, że choć sam jest ateistą, to religia w szkołach mu nie przeszkadza, ponieważ Jezus Chrystus był dla niego pierwszym socjalistą. Dodał także, że na 4000 dzieci tylko 170 nie bierze udziału w lekcjach religii. Dlatego głośno opowiedział się za tym, aby nie tworzyć szkół bez religii⁴. Innym przykładem na poprawę stosunków władza – Kościół było otrzymanie zezwolenia na otwarcie kaplicy w Szpitalu Miejskim, której wcześniej duchowni nie mogli uzyskać. 25 lipca 1957 roku ks. dziekan dr Stanisław

² A. Choniawka, *Działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w regionie pilskim 1948–1974*, [w:] „Rocznik Nadnotecki”, 1986–1987, t. 17/18, s. 66–74.

³ G. Wejman, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2009, s. 69–124, 180–203; J. Pietrzykowski, *Obecność Salezjanów Inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1952*, Kutno 1990, s. 22–28, 136–139; S. Jankowiak, *Ziemie Zachodnie i Północne w stosunkach państwo-Kościół w Polsce w latach 1945–1956*, [w:] *Między komunizmem a integracją. Społeczeństwo i kościoły Europy Środkowej*, red. K. Kowalczyk, A. Kubaj, R. Wróblewski, Tuchów 2001, s. 88–96.

⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu [dalej: APP], Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej: KM PZPR] w Pile, sygn. 42, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 14 II 1957 r.

Halagiera dokonał erygacji kaplicy w szpitalu. Odpowiedzialny za nią był ks. Salezjanin Jan Romanowicz⁵. Z kolei parafia św. Antoniego otrzymała zgodę od Wydziału Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (Wojewódzkiej Rady Narodowej – WRN) w Poznaniu na stały zarząd i użytkowanie nieruchomości w Pile przy ul. Ludowej 6. W tej nieruchomości mieściła się plebania. Ponieważ znajdowała się w kamienicy mieszkalnej, 11 grudnia 1957 roku władze kościelne wystosowały pismo do władz wojewódzkich o zgodę na budowę nowej⁶.

Koegzystencja władz świeckich z kościelnymi trwała tylko rok po październik w 1956 roku. Od końca 1957 roku powoli powracano do dawnej polityki i zwalczania przejawów życia religijnego. Pierwszym widocznym sygnałem był brak zgody dla parafii św. Antoniego na budowę plebanii. Pretekstem dla władz wojewódzkich było twierdzenie, iż dokumentacja została sporządzona niezgodnie z prawem. Poza kwestiami związanymi z dokumentacją pojawił się problem z przyznaniem materiałów budowlanych na budowę. Następnie naliczono czynsz za użytkowanie pastorówki przy ul. Browarnej 13. Ojciec Przemysław Knap zaprotestował przeciwko takiej polityce i nie zgodził się na płacenie zaległego czynszu, a następnie skierował sprawę do sądu. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Pile wyraziło się dość jasno i stwierdziło, że jeśli siostry zakonne chcą korzystać z pastorówki, muszą płacić czynsz, a wszystkie sprawy związane z tym budynkiem należy kierować do Edwarda Czepnika – kierownika Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkaniowych, któremu ten obiekt podlegał. Proboszcz Przemysław Knap bronił się, twierdząc że budynek nie jest własnością miasta, ponieważ został przekazany Kościołowi katolickiemu i to duchowni i wierni wyremontowali ten obiekt. Poza tym pastorówka była bardzo potrzebna parafii, gdyż mieszkwały w niej siostry zakonne, mieściły się tam dwa oratoria i kaplica⁷.

Taki sam los spotkał parafię św. Rodziny. Władze miejskie zażądały płacenia czynszu za korzystanie z plebanii przy ul. Więźniów Politycznych (obecnie al. Piastów). Czynsz naliczało Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Pile, które wyliczyło, że księża Salezjanie zalegają miastu z zaplaceniem kwoty 1102,30 zł. Sytuacja była bardzo trudna i kłopotliwa dla duchownych, ponieważ w tym budynku poza plebanią mieściła się także kancelaria parafialna. Co gorsza, Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej

⁵ Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej [dalej: ADK-K], Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-5, Erygacja kaplicy w Szpitalu Miejskim, 25 VII 1957 r.

⁶ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 23 V 1958 r.

⁷ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 23 V 1958 r. i 17 X 1959 r.

(WGKiM) MRN w Pile przyznał możliwość korzystania z plebani tylko przez najbliższe pięć lat. Kolejnym ciosem, który spadł na Kościół, było opodatkowanie. Wydział Finansowy MRN w Pile nałożył na duchowieństwo podatek dochodowy i obrotowy. Na początku 1960 roku władze zablokowały kościelne konta bankowe⁸.

Ojcowie Kapucyni nie poddawali się i 5 września 1961 roku wystosowali list do Rady Ministrów, aby władza przekazała im bezpłatnie na własność byłą protestancką pastorówkę. Tłumaczyli, że służy ona jako lokal mieszkalny dla pięciu zakonnic i są tam cztery salki katechetyczne.

Władze nie odpowiadały lub odpowiadały odmownie. Komisja Spraw Lokalowych MRN przeprowadziła eksmisję pastorówki. Odpowiedzialnym za te czynności był Zbigniew Siejka-Domański. Eksmisję przeprowadzono 19 lipca 1962 roku. Obiekt przekazano Inspektoratowi Oświaty z przeznaczeniem na przedszkole. Podobna sytuacja miała miejsce w parafii św. Rodziny. W tym samym roku, 7 grudnia, Prezydium MRN poprzez WGKiM zażądały od proboszcza ks. Wincentego Zalewskiego zwrotu plebani przy ul. Więźniów Politycznych 10, którą zamierzano zburzyć. W obu przypadkach powoływano się na dekret z 1959 roku, umożliwiający władzy przejmowanie na rzecz skarbu państwa mienia poniemieckiego. Przedstawiciel MRN Zbigniew Ławicki, wraz z robotnikami, zajął ogrody i budynki gospodarcze należące do plebani. Drzewa i krzewy zostały wycięte, a budynki gospodarcze rozebrane. Odcięto także połączenie telefoniczne z plebanią. Władza tłumaczyła, że kosztem ogrodów parafialnych poszerzony zostanie ogródek jordanowski i zbudowana będzie nowa droga. Dodatkowo, w latach 1961–1963, na obie parafie nałożono liczne grzywny finansowe. Salezjanie zapłacili karę w wysokości 800 zł za zorganizowanie procesji we wsi Motylewo 5 lipca 1961 roku. Znacznie większą karę, w wysokości 2500 zł, otrzymał ojciec Knapa za zorganizowanie zgromadzenia wokół obrazu poza terenem kościoła 14 czerwca 1962. Podobną karę, w wysokości 4625 zł, nałożono na ks. Wincentego Zalewskiego za przyjęcie obrazu Matki Boskiej 25 czerwca 1962 roku. W styczniu 1963 roku ten ksiądz otrzymał kolejną grzywnę, w wysokości 2500 zł, za nieprowadzenie księgi inwentarzu. Spór o księgę między władzami świeckim a kościelnymi trwał prawie przez całe lata 60. Za odmowę ich pokazania ks. Jan Cybulski w kwietniu 1967 roku został

⁸ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-5, Korespondencja z Kurią Gorzowską z 1958 r.; Pismo z Prezydium MRN w Pile do WGKiM z 13 VII 1960 r.; Zażalenie do Kurii Gorzowskiej z 12 II 1960 r.

skazany na 60 dni aresztu. Następnie Sąd Powiatowy zamienił mu wyrok na 5 dni aresztu i karę 300 zł grzywny⁹.

Salezjanie postanowili oddać władzom miejskim budynek plebanii, ale za to żądali zgody na budowę nowego domu parafialnego przy kościele pod wezwaniem św. Rodziny. W 1964 roku złożono projekt nowej plebani przy ul. Kilińskiego 13. Jednak sprawy nie dało się łatwo przeforsować, ponieważ władze miejskie i wojewódzkie cały czas dopatrywały się jakichś nieścisłości w dokumentacji i odmawiały zgody na budowę oraz przydziału materiałów budowlanych. Budowa rozpoczęła się dopiero na przełomie 1969 i 1970 roku, kiedy władze formalnie przekazały Kościołowi działkę budowlaną na wieczne użytkowanie. Stara plebania została zburzona na przełomie 1972 i 1973 roku. Ruiny kościoła św. Jana Chrzyciela zostały rozebrane w 1975 roku. Początkowo władze świeckie chciały odbudować kościół na obchody 1000-lecia państwa jako symbolu polskości miasta. Jednak w wyniku walki z duchowieństwem kościół św. Jana Chrzyciela był jej „ofiara”. Władze miejskie wycofały się z projektu odbudowy. Nie pomogły nawet nalegania Kurii Biskupiej z Gorzowa Wielkopolskiego, ani zbiórka funduszy wśród wiernych na odbudowę. Sprawę, w imieniu Kościoła, prowadził poseł na Sejm PRL – Janusz Makowski z klubu Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego¹⁰. Osobiście złożył petycję na ręce Aleksandra Merkera w Urzędzie do spraw Wyznań, aby rządzący pomogli w odbudowie¹¹. Niestety władze były głuche na te sygnały i nie udało się uratować zabytkowego budynku kościoła, który był cennym pomnikiem polskiej historii oraz budowlą o dużym znaczeniu historycznym.

Równoległe do akcji odbierania nieruchomości władze partyjne rozpoczęły działania mające na celu odizolowanie dzieci i młodzieży od wpływów Kościoła, aby móc w pełni je kontrolować i wychowywać zgodnie ze swoimi ideami. Dlatego w 1957 roku powstało na terenie Piły, z inicjatywy Egzekutywy KM PZPR,

⁹ ADK-K, Parafia św. Rodziny, sygn. LP-5, Pismo do Kurii Biskupiej w Gorzowie Wielkopolskim, Wykaz kar jakie spadły na parafie w latach 1959–1963, Pismo dziekana do Kurii Gorzowskiej z 12 VIII 1967 r.

¹⁰ Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne (ChSS) – ugrupowanie społeczno-katolickie skupiające chrześcijan różnych wyznań. Powstało w 1957 r., założone przez secesjonistów ze Stowarzyszenia PAX. Działacze ChSS mieli zagwarantowane miejsca w Sejmie PRL. Była to koncesjonowana opozycja wobec władz państwa. Celem działania ChSS był ogólnie chrześcijański dialog między władzami a społeczeństwem. Stowarzyszenie nie reprezentowało hierarchii kościelnej, a społeczeństwo. Działo do roku 1989.

¹¹ ADK-K, Parafia św. Rodziny, sygn. LP-5, Formularz zdawczo-odbiorczy z 30 IX 1964 r., Korespondencja Kurii Gorzowskiej z ks. dziekanem z 30 V 1969 r., Projekt techniczno-robotyczny architektoniczny na budowę „Domu Parafialnego” w Pile przy ul. Kilińskiego 13, Korespondencja między parafią św. Rodziny a Kurią Biskupią z 30 XI 1970 r.

Towarzystwo Szkół Świeckich¹² (od 1969 roku nosi nazwę Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej), a zielone światło do działalności na terenie miasta otrzymało także Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli¹³. Celem tych dwóch organizacji, za którymi kryły się władze PZPR, było propagowanie antyklerykalizmu i laickości państwa. Członkowie tych organizacji odwoływali się do filozofii oświecenia i filozofii marksistowskiej. Celem tych działań były: rozwój wolnych od religii i mitologii postaw i przekonań, rozpowszechnianie naukowego światopoglądu, rozszerzenie moralności socjalistycznej w życiu społecznym oraz ugruntowanie socjalistycznej orientacji w życiu jednostki. Towarzystwo głosiło wprost, że Kościół to organizacja z hierarchiczną władzą i z zawodowymi funkcjonariuszami, a sama religia to kult, na który składają się obrzędy realizujące magiczne więzi między wyznawcami a światem bóstw. Jako alternatywę dla religijnego światopoglądu propagowali moralność socjalistyczną, sprawiedliwość społeczną, poszanowanie człowieka, pracę jako naczelną wartość, zaangażowanie w życie społeczne oraz odpowiedzialność za życie młodzieży. Dodatkowo postulowali nieustanną pracę nad sobą w celu rozwoju własnej osobowości i poczucia odpowiedzialności za naród i państwo¹⁴. Jak widać, sam pomysł świeckiego państwa i naukowego poglądu na życie był jak najbardziej pozytywny, ale nie chodziło wcale o zwalczanie zabobonów i rozwój nauki. Chciano jedną religię, w tym wypadku chrześcijaństwo, zastąpić „świecką religią”, czyli socjalistyczną ideologią podszytą patriotyczną demagogią.

W grudniu 1958 roku władze wyraziły zgodę na otwarcie w Pile ośrodka dyskusyjnego Stowarzyszenia PAX¹⁵, które miało skupiać tzw. postępowych

¹² Towarzystwo Szkół Świeckich (TSS) – organizacja społeczna powstała w 1957 r. w Warszawie, której celem było krzewienie świeckiego wychowania. W praktyce władze PRL wykorzystywały TSS do krzewienia idei socjalistycznej pedagogiki wśród dzieci, młodzieży, rodziców i nauczycieli. W 1969 r. TSS połączyło się ze Stowarzyszeniem Ateistów i Wolnomyślicieli i utworzyło Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej. Po transformacji ustrojowej TKKS przekształciło się w Towarzystwo Kultury Świeckiej im. Tadeusza Kotarbińskiego.

¹³ Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli (SAiW) – organizacja społeczna założona w 1957 r. w celu aktywnego uczestnictwa w procesie laicyzacji społeczeństwa polskiego, w popularyzowaniu wiedzy o religii, tworzeniu świeckiej etyki, a także w propagowaniu racjonalistycznego i materialistycznego poglądu na świat. Organizacja była wspierana przez władze partyjne PRL w walce z Kościołem. W 1969 r. SAiW zostało połączone z TSS w Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu, oddział w Pile [dalej: APPoP], Komitet Wojewódzki [dalej: KW] PZPR w Pile, sygn. 346/401, Informacje dotyczące pracy TKKS, TKKS Zarząd Wojewódzki w Pile, Dorobek i zadania.

¹⁵ Stowarzyszenie PAX – organizacja świeckich katolików, która powstała w 1947 r. Jej założycielem był Bolesław Piasecki. W organizacji działali ludzie o poglądach katolickich i nacjonalistycznych, akceptujących socjalistyczne przemiany w powojennej Polsce, których

katolików pragnących włączyć chrześcijan w budowę socjalizmu w Polsce¹⁶. Oczywiście celem władzy było instrumentalne wykorzystanie organizacji, aby z jej pomocą przeciągnąć na swoją stronę jak najwięcej osób i odciąć ich od wpływów Kościoła.

Do walki z klerykalizmem włączył się także Miejski Ośrodek Propagandy Partyjnej (MOPP), a przy KM PZPR otwarto Wieczorową Szkołę Ateizmu Naukowego (WSAN). W ramach WSAN powstało koło naukowe ateizmu oraz koło filozofii marksistowskiej. W kursach, na których realizowano zagadnienia związane z pracą ideowo-polityczną, walką z wrogią propagandą, kształtowaniem socjalistycznej świadomości i aktywności oraz przeciwdziałanie zagrożeniu ze strony Kościoła, wzięło udział aż 785 osób. Podobne zajęcia prowadzono w Wieczorowej Szkole Aktywu Partyjnego oraz w filii Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu i Leninizmu, która działała na terenie miasta od 1962 roku. W prace nad propagowaniem antyklerykalnej myśli oraz materialistycznego światopoglądu zaangażowali się pracownicy Instytutu Zachodniego z Poznaniu, którzy prowadzili zajęcia w Pile, oraz wykładowcy Oficerskiej Szkoły Samochodowej (od 1967 roku Wyższej Oficerskiej Szkoły Samochodowej) w Pile, Szkoły Podoficerskiej MO, oficerowie polityczni Wojska Polskiego, a także członkowie Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli¹⁷.

Kolejnym posunięciem władz było ponowne usunięcie religii ze szkół wraz z symbolami religijnymi (krzyż). Od 1 września 1958 roku władze zakazały nauczania religii w szkołach na terenie miasta. Wydarzenie to spowodowało zatarg z rodzicami uczniów, który przerodził się w masowe protesty. Kierownictwo partii nie przypuszczało, jaki opór społeczny wywoła ta decyzja. Do masowych protestów doszło na terenie Szkoły Podstawowej (SP) nr 1 przy ul. Buczka, Szkoły Podstawowej nr 6 w gromadzie Koszyce i w Szkole Podstawowej nr 7 przy ul. Bohaterów Stalingradu (obecnie al. Wojska Polskiego).

Początkiem zająć były wydarzenia z 3 lub 6 września w SP nr 1. Rodzice kierowani przez Florentynę Szumną wtargnęli do szkoły, potem próbowali zawiesić krzyż i żądali wprowadzenia nauki religii. Grupa ta liczyła 50 osób. Kierownik szkoły próbował załagodzić cały spór, aby nie doszło do niekontrolowanych ekscesów. Po tym incydencie rodzice rozeszli się do domów. Księża stanęli po

władze PRL wykorzystywały do walki z Kościołem katolickim. Obecnie Stowarzyszenie PAX działa pod nazwą Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christianas.

¹⁶ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 45, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 18 XII 1958 r.

¹⁷ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 47, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 17 IX 1959 r.; APP, Komitet Powiatowy [dalej: KP] PZPR Piła-Trzcianka, Protokół z posiedzenia Plenum KP PZPR Piła-Trzcianka z 15 II 1968 r., sygn. 9.

stronie rodziców, co leżało również w ich interesie. W kościołach podczas mszy o. Lesław Tabor i ks. Józef Grzywaczewski apelowali do wiernych, aby poprzez dzieci wymusili na władzach przywrócenie zajęć z religii w szkołach.

Kilka dni później rodzice powrócili pod budynek SP nr 1 w liczbie 200 osób i zajęli szkolne boisko, gdzie ponownie domagali się przywrócenia lekcji religii. Wspólnie napisali pisma do Inspektoratu Oświaty, Prezydium MRN, Kuratorium Oświaty oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej. Z władzami rozmawiała delegacja rodziców wspierana przez księży z parafii św. Rodziny. Podobne zajścia miały miejsce jeszcze w innych szkołach podstawowych. 8 września w SP nr 7 doszło do rozruchów, gdy o godzinie 13 do placówki wtargnęła 100-osobowa grupa rodziców. Domagali się przywrócenia zajęć z religii. W tym samym czasie w SP nr 6 na Koszycach 50-osobowa grupa rodziców przybyła z podobnymi żądaniami. W SP nr 3 dyrekcja została zmuszona do rozmowy na temat nauki religii z 25-osobową grupą rodziców. Na spotkania z rodzicami przybyli przedstawiciele Wydziału Oświaty MRN, aby uspokoić rodziców i zneutralizować wszelkie protesty. 17 września w SP nr 2 na boisku szkolnym o godzinie 17 zebrała się 50-osobowa grupa rodziców, która zbierała podpisy w sprawie przywrócenia nauki religii w szkołach publicznych. 10 dni później grupa 15 kobiet przybyła do gmachu Prezydium MRN i domagała się rozmowy z kuratorem oświaty. W skład delegacji protestujących kobiet weszły: Eugenia Juchtowicz, Olga Bołtryk, Pelagia Kula i Irena Nowak. Udało im się spotkać z przewodniczącym PMRN, ponieważ kurator był nieobecny. Przewodniczący wykręcał się od odpowiedzialności w sprawie nauki religii w szkołach. Wydarzenia te zaskoczyły i przerażyły władze miejskie, dlatego obiecano mieszkańcom, że ich żądania zostaną przekazane władzom zwierzchnim¹⁸. Oczywiście nikt nie chciał realizować postulatów rodziców, ale chciano wyciszyć wszelkie protesty.

Podczas zebrania plenarnego KM PZPR w Pile 14 stycznia 1959 roku kierownictwo partii opowiedziało się za zwalczaniem religii w szkołach i nieustępowaniem mieszkańcom. Polityce antyklerykalnej sprzeciwił się tylko jeden działacz partyjny, był to Franciszek Zakrzewski. Za swoje kontrowersyjne wypowiedzi został usunięty z Egzekutywy. Był to przykład człowieka o prawdziwie lewicowych poglądach, wolnych od nietolerancji i uprzedzeń. Za swoją szczerość i uczciwość zapłacił degradacją w hierarchii partyjnej. Władza ustaliła, że usunięcie religii ze szkół jest przejawem tolerancji wyznaniowej. Poza tym gospodarzem szkół jest państwo, a nie Kościół. Postanowiono przyrzeć się pracownikom szkoły

¹⁸ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 48, Informacje Inspektoratu Oświaty dotyczące nauki religii w szkołach podstawowych Piły oraz działalności kleru z 28 I 1960 r.

i ustalić, jaki jest ich stosunek do religii, oraz rejestrować wszelkie incydenty i wyciągać odpowiednie konsekwencje¹⁹.

W wyniku działań rodziców religia pozostała w siedmiu szkołach podstawowych, jedynie kierownictwo SP nr 8 usunęło religię ze swych murów. Władza nie poddawała się i cały czas dążyła do stworzenia świeckich placówek oświaty dlatego zażądała od władz kościelnych, aby w szkołach katechezę prowadziły osoby świeckie. W praktyce nie udało się tego zastosować. Nadal, obok świeckich katechetek (Wanda Mańkowska, Renata Michalis, Iza Lipicka), pracowali księża²⁰.

W 1959 roku doszło do incydentu na tle seksualnym. Ksiądz Józef Grzywaczewski został oskarżony o gwałt na dwóch uczennicach: Elżbiecie Zielińskiej i Ewie Kaufce. Według relacji obu dziewcząt ksiądz namówił, każdą oddzielnie, na przejażdżkę motorem do lasu za Piłę. Obie się zgodziły i obie zostały podobnie potraktowane przez duchownego. W lesie ksiądz nagabywał je i wypytywał o kwestie intymnego pożycia, pytał, czy wiedzą, jak wyglądają akty seksualne. Następnie próbował się do nich przytulać i całować. W obu przypadkach dziewczęta wystraszyły się i uciekły. Gdy informacje o zdarzeniach dotarły do władz, próbowano ten haniebny czyn wyolbrzymić i wykorzystać do walki z klerem. Księdza oskarżono o gwałt. Skandal, który wybuch w mieście, zamiast skompromitować Kościół, uderzył we władze. Wiele osób nie uwierzyło w podawane zarzuty, uważając, że była to prowokacja. Sam ksiądz także wszystkiemu zaprzeczał. Podczas procesu, który odbywał się w mieście, wiele starszych kobiet demonstrowało przed sądem w obronie księdza. Dlatego władze kościelne, aby wyciszyć sprawę, przenieśli ks. Grzywaczewskiego²¹. Z pewnością ksiądz nie był gwałtciwcem, ale sumienia czystego nie miał. Prawdopodobnie był erotomanem, który sondował, na ile może sobie pozwolić, aby wykorzystać którąś z dziewcząt. Oskarżenie było wyolbrzymione, ale nie bezpodstawne. Władze popełniły błąd, ponieważ przerysowały całą sprawę, mogły oskarżyć księdza o niemoralne zachowanie w stosunku do młodocianych (molestowanie

¹⁹ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 13, Protokół z posiedzenia Plenarnego KM PZPR w Pile z 14 I 1959 r.

²⁰ Zajęcia z religii w szkołach podstawowych prowadzili: SP nr1 – ks. Popławski i Joanna Gruzińska w liczbie 44 godzin, SP nr 2 – o. Lesław Tabor w liczbie 37 godz., SP nr 3 – Wanda Mańkowska w liczbie 32 godz., SP nr 4 – Renata Michalis w liczbie 33 godz., SP nr 5 – Iza Lipicka (tylko w klasach 1–3 w liczbie 18 godz.), SP nr 6 – Iza Lipicka w liczbie 13 godz., SP nr 7 – ks. Zamiatała w liczbie 39 godz. APP, KM PZPR w Pile, sygn. 48, Informacje Inspektoratu Oświaty dotyczące nauki religii w szkołach podstawowych Piły oraz działalności kleru z 28 I 1960 r.

²¹ Ibidem.

seksualne), co było prawdą. Tylko że władzy nie chodziło o prawdę, a jedynie o skompromitowanie duchowieństwa. Najsmutniejsze w tym wszystkim jest to, że nikt nie zadość uczynił poszkodowanym.

Religię w szkołach udało się utrzymać do końca roku szkolnego 1960/1961. 15 lipca 1961 roku Sejm PRL uchwalił nową ustawę o systemie oświaty i wychowania, która mówiła wprost, że placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi, wolnymi od nauki religii. Od nowego roku szkolnego zajęcia z religii były prowadzone w salkach katechetycznych i prywatnych mieszkaniach. Jednakże władze nadal interesowały się kto, gdzie i dla kogo prowadził zajęcia katechetyczne. Domagano się od władz kościelnych, aby formalnie rejestrowała punkty katechetyczne. W tym czasie były trzy punkty, w których prowadzono zajęcia z religii. Pierwszy to plebania parafii św. Rodziny, drugi to budynek dawnej pastorówki, a trzeci – prywatny dom w gromadzie Koszyce²².

W czasie zebrania Egzekutywy KP PZPR w Piła-Trzciance, I sekretarz Edward Zimmer powiedział wprost: „na skutek negatywnego stosunku kleru do zarządzeń władz państwowych musimy zastosować bardziej ostrzejsze formy, aby byli oni przekonani, że w praworządym państwie inaczej być nie może”. To pokazuje jednoznacznie, że choć władza usunęła religię ze szkół, to nadal chciała prowadzić wojnę przeciw Kościołowi i utrudniać mu funkcjonowanie. Odebrano budynek pastorówki, aby nie mogły się tam odbywać zajęcia z religii. Próbowano także zająć dom parafialny przy ul. Więźniów Politycznych. Władze partyjne domagały się od liderów organizacji młodzieżowych (Związek Młodzieży Socjalistycznej i Związek Harcerstwa Polskiego), aby robiły jak najwięcej w celu odciążenia dzieci i młodzieży od Kościoła²³.

Władza miała również problem szerszej natury, ponieważ jej antyklerykalne posunięcia budziły niezadowolenie wśród znacznej liczby mieszkańców miasta, a usunięcie religii ze szkół tylko je pogłębiło. Ponadto pojawił się protest uczniów Zespołu Szkół Zawodowych, którzy domagali się przywrócenia katechezy w swojej szkole. Rodzice dużej części młodzieży byli oburzeni brakiem religii w szkołach i bardzo poważnie odnosili się do jej nauki na plebanii. Przy kościele pod wezwaniem św. Rodziny odbywały się regularnie wywiady, które wywoływały wściekłość w kierownictwie partii.

Często dzieci lub nastolatki, którzy nie brali udziału w praktykach religijnych, byli wykluczani z życia towarzyskiego przez swoich rówieśników.

²² APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, sygn. 52, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 20 X 1961 r.

²³ Ibidem; APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, sygn. 56, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PZPR Piła-Trzcianka z 30 XII 1962 r.

Dochodziło nawet do pobicia uczniów niechodzących na religię przez swoich kolegów²⁴. W ten sposób tworzyła się niezdrowa atmosfera wśród najmłodszych mieszkańców.

Władza była konsekwentna w polityce antykościelnej, dlatego uchwaliła: zakaz pielgrzymek, skrócenie tras procesji, likwidację kaplicy w Szpitalu Miejskim, usunięcie krzyży z urzędów i instytucji państwowych, a także prowadziła dalsze działania na rzecz przejmowania mienia poniemieckiego, które było w rękach Kościoła (domy parafialne i inne nieruchomości)²⁵.

Celem i narzędziem w walce z Kościołem miała być także szkoła, poprzez działania nauczycieli. Tu władza natrafiła na duży problem, ponieważ jak wynikało z ankiet, aż 55% pedagogów uważało się za praktykujących katolików, 21,2% za rzadko lub niepraktykujących katolików, 1,5% za niezdecydowanych, a tylko 15,6% określało się jako osoby niewierzące. Na 278 nauczycieli pracujących w Pile w 1962 roku tylko 48 należało do PZPR. Pocieszające dla władzy było to, że za religią w szkołach opowiadało się 8,8% nauczycieli, a aż 88% było za jej usunięciem. Trudno ocenić prawdziwość tych danych. Na ile odpowiedzi ankietowanych nauczycieli były prawdziwe, a na ile wynikały ze strachu przed represjami ze strony władz? Zemsta rządzących nie była czymś nierealnym, ponieważ środowisko oświaty знаło kilka przykładów osób represjonowanych za prokościelne postawy. Przykładem może tu być przypadek J. Wojtyńskiego, który został ukarany dyscyplinarnie za wyrażenie zgody na modlitwę na terenie szkoły nr 2 czy przeniesienie dyscyplinarne ze szkoły nr 6 do szkoły nr 3 Lucyny Kozłowskiej za przychylność wobec Kościoła²⁶.

Tego typu działania władza prowadziła do końca rządów Władysława Gomułki. Po grudniu 1970 roku, kiedy władzę przejął Edward Gierek, nastąpiła normalizacja. Poza utrudnianiem życia księżom, walka nie przyniosła władzy żadnych sukcesów. Działania te tylko zbliżyły wiernych do Kościoła. Nie udało się odciągnąć ludzi dojrzałych ani dzieci od uczestnictwa w praktykach religijnych i zbudować świeckiego społeczeństwa.

Dowodem na to było olbrzymie zaangażowanie mieszkańców w życie religijne miasta. Większość ludzi zawierała śluby kościelne, chrzcili dzieci, posyłało je na lekcje religii w szkole i poza nią, przystępowało do pierwszej komunii i bierzmowania, brało udział w naukach przedmażeńskich oraz procesjach

²⁴ Ibidem.

²⁵ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 56, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 30 XII 1962 r.

²⁶ APP, KM PZPR w Pile, sygn. 55, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM PZPR w Pile z 23 VIII 1962 r.

kościelnych. Choć władza agitowała za świeckością życia publicznego oraz próbowała zniechęcić ludzi do chodzenia na msze, nie odniosła żadnych sukcesów. Poza tym wielu działaczy PZPR okazało się niekonsekwentnymi, ponieważ sami uczestniczyli w tradycyjnych obrzędach kościelnych. Chodzili do kościoła na msze, chrzcili dzieci, zawierali śluby kościelne, a w przypadku śmierci któregoś z członków rodzin wzywali księdza. Ten dualizm postaw, jaki prezentowało wielu działaczy PZPR, osłabiał politykę antyklerykalną. Władze próbowały dbać o „czystość ideologiczną” w swoich szeregach i pokazowo karały swoich członków, którzy wyłamywali się z polityki antykościelnej. Jednym z ukaranych był Stefan Kowalski – przewodniczący Zarządu Miejskiego ZMS w Pile, który zawarł ślub kościelny. Za ten czyn został usunięty z KP PZPR w Pile-Trzciance²⁷.

Mieszkańcy Piły należący do parafii św. Antoniego w latach 1957–1972 czynnie i jawnie praktykowali swoje przekonania religijne w sposób masowy, co ilustruje tabela nr 1.

Tabela 1. Działalność duszpasterska parafii św. Antoniego w latach 1957–1972

LATA	CHRZTY	I KOMUNIE	BIERZMOWANIA	ŚLUBY
1957	361	261	–	100
1958	372	230	–	81
1959	–	–	–	–
1960	274	231	–	78
1961	–	–	–	–
1962	–	–	–	–
1963	–	–	–	–
1964	–	–	–	–
1965	–	–	–	–
1966	220	341	–	81
1967	253	298	–	80
1968	242	274	–	100
1969	231	270	–	100
1970	230	212	–	99
1971	237	207	–	115
1972	265	201	–	104

Źródło: ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, Kwestionariusze za lata 1957, 1958, 1960; sygn. LP-12, Sprawozdania duszpasterskie z lat: 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972.

²⁷ APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, sygn. 7, Protokół z posiedzenia Plenum KP PZPR Piła-Trzcianka z 6 IX 1966 r.

Podobnie sytuacja wyglądała w parafii pod wezwaniem św. Rodziny, co ukazuje tabela nr 2.

Tabela 2. Działalność duszpasterska parafii św. Rodziny w latach 1957–1972

LATA	CHRZTY	I KOMUNIE	BIERZMOWANIA	ŚLUBY
1957	660	480	–	146
1958	550	740	1555	87
1959	–	–	–	–
1960	398	598	–	124
1961	–	–	–	–
1962	–	–	–	–
1963	–	–	–	–
1964	–	–	–	–
1965	–	–	–	–
1966	406	612	591	135
1967	413	584	975	147
1968	448	483	–	189
1969	481	493	–	140
1970	477	551	579	218
1971	600	528	451	213
1972	625	538	–	247

Źródło: ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-5, Kwestionariusz za lata 1957, 1958, 1960; Sprawozdania duszpasterskie z lat 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972.

Tak samo oficjalnie, w latach 1957–1972, mieszkańcy brali udział we wszystkich głównych świątach i uroczystościach kościelnych na terenie miasta. Przykładem mogą być rekolekcje, które odbyły się między 19 a 27 marca 1960 roku, a zorganizowali je ojcowie kapucyni. Rekolekcje prowadzili ojcowie Gustaw Tysiak i Marcin Hulek. Uroczystości zostały podzielone na trzy części po cztery dni każda. Pierwsza część dotyczyła chłopców, druga dziewcząt, a trzecia matek. W tym samym roku, w październiku, kapucyni zorganizowali 3-dniowe uroczystości (27–29 października) ku czci Chrystusa Króla, w których wzięło ok. 400 młodych ludzi. W listopadzie odbyło się Triduum dla dzieci i młodzieży, podczas którego przybliżono sylwetki świętych Stanisława Kostki i Dominika Savio. Wzięło w nich udział 1500 dzieci. Podobnie było w czasie uroczystości

związanych z milenium chrztu Polski²⁸. Kościoły były pełne ludzi, na wszystkich mszach świętych, choć władza organizowała alternatywne świeckie imprezy, aby odciągnąć ludzi od Kościoła. Tak wielka frekwencja była czymś normalnym i władze w żaden sposób nie potrafiły odciągnąć mieszkańców od uczestnictwa w tych uroczystościach.

W 1970 roku księża salezjanie zorganizowali w mieście „Tydzień Miłosierdzia” oraz akcje pod hasłem „Ratujmy Dzieci”. W trakcie mszy dla dzieci i młodzieży, które odbywały się dwa razy dziennie o godzinie 17 i 18, oraz nabożeństwie różańcowym o godzinie 19, uczestniczyło do 1900 osób. Podczas mszy odbywała się zbiórka darów i pieniędzy dla potrzebujących. W ten sposób udało się zebrać 52 paczki i 3126 zł, które przekazano ubogim²⁹. To kolejny przykład zaangażowania osób w życie religijne, który pokazuje, jak społeczeństwo było odporne na propagandę antykościelną. Podobnie oczywiste i naturalne było to, że ludzie brali udział w kursach przedmażeńskich, rekolekcjach adwentowych (Dni Maryjne), roratach dla dzieci i młodzieży szkolnej, tygodniach nabożeństw, adwencie dzieci chorych i jasełkach przy żłobie³⁰. Wszystkie powyższe uroczystości odbywały się cyklicznie co roku i gromadziły rzesze uczestników.

W walce o budowę świeckiego społeczeństwa władza poniosła w kraju i na terenie Piły całkowitą klęskę. Znikomy był procent ludzi, którzy odwrócili się w tamtym okresie od Kościoła. Tradycja katolicka zwyciężyła z nowymi, narzucanymi wzorcami wychowania.

Upadek Władysława Gomułki doprowadził do przejścia władzy przez nowego I sekretarza – Edwarda Gierka. W ten sposób rozpoczął się nowy rozdział w historii relacji państwo – Kościół. Nowym władzom zależało nie na konfrontacji, ale na normalizacji stosunków. Ten nowy kurs wpłynął także na życie mieszkańców miasta. Bardzo ważnym czynnikiem w poprawie stosunków było uznanie w 1970 roku polskich granic państwowych przez Republikę Federalną Niemiec³¹. Był to niewątpliwie wielki sukces polskiej powojennej dyplomacji i osobisty sukces Gomułki. Jego osoba może budzić wiele kontrowersji, ale uzyskanie przez niego gwarancji polskiej granicy zachodniej, potwierdzonej przez kanclerza Niemieckiej Republiki Federalnej Willy’ego Brandta, było wielkim

²⁸ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, Sprawozdanie z rekolekcji, Sprawozdanie duszpasterskie za czwarty kwartał 1960 r.; APP, KP PZPR Piła-Trzcianka, sygn. 7, Protokół z posiedzenia Plenarnego KP PZPR Piła-Trzcianka z 27 VI 1966 r.

²⁹ Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Piłskiej [dalej: ASIP] w Pile, [bez sygnatury], Parafia św. Rodziny w Pile, Sprawozdanie z Tygodnia Miłosierdzia z 1970 r.

³⁰ ADK-K, Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, Sprawozdanie duszpasterskie,.

³¹ G. Wejman, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, s. 111–112.

osiągnięciem i leżało w interesie Polski i Polaków. Dla Polaków nie miało znaczenia, jaki był charakter rządu, który tego dokonał, chociaż warto podkreślić, że było to ogromnym politycznym (narodowym i państwowym) sukcesem władz PRL. Wydarzenie to położyło kres poczuciu tymczasowości i dawało stabilność mieszkańcom Ziemi Zachodnich, w tym i Piły. Z punktu widzenia interesu narodowego, w tej konkretnej sytuacji władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zachowały się lepiej niż Episkopat, ponieważ walczyły o utrzymanie przy Polsce ziem zachodnich, a tymczasem Kościół – wierny Watykanowi – nie potrafił przejść do polityki faktów dokonanych i zająć parafii na poniemieckich ziemiach utrzymując tymczasowy zarząd. Analizując fakt, że Biuro Polityczne KC PZPR zależne było od władz w Moskwie, a Episkopat od dyktatu papieskiego z Watykanu, to władza, określana jako komunistyczna, wykazała się większym zaangażowaniem w działania na rzecz polskich gwarancji narodowych.

Po formalnym ratyfikowaniu, 15 maja 1972 roku, przez Bundestag³² układu między PRL a RFN z grudnia 1970 roku o uznaniu polskich granic, 28 czerwca 1972 roku Watykan wydał decyzję o regulacji organizacji kościelnej na polskich ziemiach północnych i zachodnich. Papież Paweł VI³³, bullą *Episcoporum Poloniae coitus*, powołał nowe diecezje. Jedną z nich była Diecezja Gorzowska, w której znalazła się Piła³⁴.

Od zakończenia II wojny światowej niemiecki Kościół rzymskokatolicki przeniósł siedzibę Wolnej Prałatury Pilskiej do Stellenhofen koło Augsburga. Na jej czele stanął wikariusz kapitularny Wilhelm Volkmann wraz z czterema członkami konsystorium. Decyzja Watykanu spotkała się z protestem przebywającego na wygnaniu bp. Heinricha Marii Jansena³⁵, ale był to tylko głos rozpaczy, który nie mógł niczego zmienić. Dalsza działalność Wolnej Prałatury Pilskiej była już bezcelowa i dlatego została zlikwidowana. W momencie ustanowienia stałej administracji księdzem dziekanem Dekanatu pilskiego był

³² Bundestag (Izba Związku) – jedna z dwóch izb parlamentu RFN. Drugą izbą jest Bundesrat – Rada Związkowa. W Bundestagu zasiada ogólnopństwowa reprezentacja wybierana w wyborach powszechnych na terenie całej Republiki Federalnej Niemiec.

³³ Paweł VI (Giovanni Battista Montini) – ur. 26 IX 1897 r., zm. 6 VIII 1978 r. w Castel Gandolfo. Po ukończeniu nauki w seminarium w Brescii kontynuował naukę w Kolegium Lombardzkim w Rzymie, na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, Uniwersytecie Rzymskim oraz w Kościelnej Akademii Szlacheckiej. Studiował tam filozofię, prawo kanoniczne, literaturoznawstwo, a także dyplomację. Po zakończeniu edukacji piastował urząd arcybiskupa Mediolanu (1954–1963), a następnie urząd papieski – przywódca państwa Watykan (1963–1978).

³⁴ G. Wejman, op. cit., s. 120; J. Żaryn, op. cit., s. 297–301.

³⁵ K. Czerwiński, *Likwidacja Prałatury Pilskiej*, „Ziemia Nadnotecka”, 1972, R.12, nr 8 (137), s. 2.

ks. Jan Cybulski. Parafią pod wezwaniem św. Rodziny kierował ks. proboszcz Zdzisław Weder, a w kościele pod wezwaniem św. Antoniego proboszczem był o. Łukasz Sokołowski³⁶.

Jeszcze zanim powstała stała administracja kościelna w Pile, doszło do poprawy stosunków z władzą. Przykładem tego było przywrócenie własności Kościołowi katolickiemu. W ręce Kościoła powróciła pastorówka (pełniąca funkcję domu zakonnego dla Sióstr Służebnic) z ogrodem przy ul. Browarnej, kościół filialny (zwany kościołem szkolnym) przy ul. Browarnej, cmentarz przy ul. Mireckiego oraz wiele gruntów wokół Piły wraz z kościołem filialnym w gromadzie Motylewo. Za utracone: ogród, dom parafialny oraz ruiny kościoła św. Jana Chrzciciela, Kościół otrzymał ziemie oraz zgodę władz na budowę nowego kościoła parafialnego na osiedlu Górne. Władzę w miejsce ruin kościoła postanowiły wybudować nowoczesny hotel³⁷.

W celu formalnego uregulowania spraw własności władze świeckie wezwały o. Łukasza Sokołowskiego z parafii św. Antoniego i ks. Jana Cybulskiego z parafii św. Rodziny do siedziby Wydziału do spraw Wyznań w Poznaniu, gdzie duchowni otrzymali dokumenty potwierdzające przekazanie nieruchomości przez WRN parafiom katolickim. Urzędnicy i funkcjonariusze partyjni, przekazując nieruchomości, powoływali się na ustawę z dnia 23 czerwca 1971 roku, regulującą kwestie własności kościelnych³⁸.

W ten sposób zakończył się czas walki władz świeckich z Kościołem i rozpoczął okres koegzystencji instytucji świeckich i religijnych. Władzy zależało na tym, aby Kościół katolicki utworzył stałą administrację w celu utrwalenia polskości ziem zachodnich, w tym także Piły, co było korzystne dla władz i mieszkańców miasta. Zakończył się również kolejny okres walk między Kościołem a państwem o wpływy w społeczeństwie. W wyniku tej konfrontacji władze ponosiły więcej strat niż odnosiły korzyści. Nie udało im się zbudować świeckiego społeczeństwa wolnego od wpływów katolicyzmu. Ideologia socjalistyczna nie zastąpiła religii. Skutek był odwrotny od zamierzonego. Ludność zbliżyła się do Kościoła, a funkcjonariusze aparatu partyjnego i służb mundurowych potajemnie lub jawnie chrzcili swoje dzieci oraz zawierali kościelne związki małżeńskie,

³⁶ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-5, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1972; Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-12, Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1972.

³⁷ ADK-K, Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-12, Pismo o przywrócenie własności z 3 III 1971 r.

³⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, oddział w Poznaniu, Urząd Wojewódzki w Pile, Wydział do Spraw Wyznań, sygn. 65/41/CD/1, Pismo PWRN i RN w Poznaniu, Wydział do Spraw Wyznań z 3 XII 1971 r.; sygn. 65/39/CD/1, Wezwanie z 1 XII 1971 r. dla ks. J. Cybulskiego do WdSW w związku z przekazaniem nieruchomości.

co ukazuje, z jaką niekonsekwencją prowadzono walkę o „rząd dusz”. Usunięcie religii ze szkół doprowadziło do tego, że dzieci i młodzi ludzie chętniej uczęszczali na katechezy, które odbywały się przy parafiach poza kontrolą władzy. Kościół katolicki cieszył się autorytetem większości mieszkańców Piły, a walka z nim kompromitowała władze w oczach społeczeństwa. Normalizacja stosunków i uregulowanie kwestii dotyczących spraw majątkowych zakończyły kolejny rozdział w relacjach państwo – Kościół. Największą tragedią wynikającą z tego konfliktu dla mieszkańców miasta była utrata pomnika polskości, którym był kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela.

RELATIONSHIP BETWEEN THE AUTHORITIES AND THE CATHOLIC CHURCH IN PILA IN 1956–1972

In the article „The Relationship between the Authorities and the Catholic Church in Pila in 1956–1972” the author reveals the prevailing relations between the party-state authorities and the church hierarchy. Since the turn of October, which resulted with Władysław Gomułka coming into power, the era of Stalinism came to an end. It led to easing the relations between the state and the Church which return of religion to schools became the symbol of. These changes also reached the town of Pila. Then moving away from liberal policy of the Church, which also echoed in Pila, has been shown. Religion was removed from schools, church property was taken away and absurd taxes and financial penalties were given for illegal, according to the authorities, processions and other public religious practices. Atheisation of society was introduced by organizing various types of courses and trainings related to the materialistic view of the world. This policy was pursued to the end of the rule of W. Gomułka and did not produce the intended results, as most residents of Pila, as well as members of the Polish United Workers’ Party had participated in religious practices. The article ends with the events in 1972 when on the Western and Northern Territories a permanent church administration was established and deanery of Pila became part of the Diocese of Gorzów. This was related to the normalization of relations between the state and the Church, which resulted in the transfer of formal documents confirming ownership of properties of both Catholic parishes in Pila made by the Department for Religious Affairs of the Provincial Council in Poznań.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu, oddział w Pile: Miejska Rada Narodowa w Pile; Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Pile, sygn. 346/401.

Archiwum Państwowe w Poznaniu: Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Pile 1948–1965, sygn. 13, 42, 45, 47, 48, 55, 56; Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Piła-Trzcianka 1965–1975, sygn. 7, 9, 52, 56; Zarząd Miejski Związku Młodzieży Socjalistycznej w Pile 1957–1975; Archiwum Salezjańskiej Inspekcji Pilskiej w Pile; Parafia św. Rodziny w Pile.

Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie: Parafia św. Antoniego w Pile, sygn. LP-4, LP-12; Parafia św. Rodziny w Pile, sygn. LP-5, LP-12.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, oddział w Poznaniu, Wydział do Spraw Wyznań, sygn. 65/41/CD/1, 65/39/CD/1.

Opracowania:

Choniawka A., *Działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w regionie pilskim 1948–1974*, „Rocznik Nadnotecki”, 1986–1987, t. 17/18.

Czerwiński K., *Likwidacja Prałatury Pilskiej*, „Ziemia Nadnotecka”, 1972, R.12, nr 8 (137).

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim, 1944–1990*, Warszawa 2000.

Jankowiak S., *Ziemie Zachodnie i Północne w stosunkach państwo-Kościół w Polsce w latach 1945–1956*, [w:] *Między komunizmem a integracją. Społeczeństwo i kościoły Europy Środkowej*, red. K. Kowalczyk, A. Kubaj, R. Wróblewski, Tuchów 2001.

Pietrzykowski J., *Obecność Salezjanów Inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1952*, Kutno 1990.

Wejman G., *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2007.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

